

פָּרָק שְׁבִיעִי

א מִצְוַת עֲשֵׂה שֶׁל תּוֹרַת לְסַפֵּר בְּנִסִּים וּנְפִלְאוֹת שֶׁנַּעֲשׂוּ לְאַבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם בְּלֵיל חֲמִשָּׁה עָשָׂר בְּנִיסָן, שֶׁנֶּאֱמַר: זָכוֹר אֶת-הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יִצְאָתָם מִמִּצְרַיִם (שְׁמֹת י"ג). כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: זָכוֹר אֶת-יּוֹם הַשַּׁבָּת (ש"ב כ"ב). וּמִזֵּינָן שֶׁבְּלֵיל חֲמִשָּׁה עָשָׂר? תַּלְמוּד לומֵר: וְהַגְדָּת לְבִנְיָה בַיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בְּעֶבֶר זֶה (ש"ג י"ג) – בְּשַׁעַר שֵׁשׁ מִצֵּה וּמְרוֹר מְנַחִים לְפָנֶיהָ, וְאֶף-עַל-פִּי שְׂאֵין לוֹ בֵּן; אֲפִלּוּ חֲכָמִים גְּדוֹלִים חִיבִים לְסַפֵּר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם, וְכָל הַמַּאֲרִיךְ בְּדַבְרֵים שְׂאֲרֵעוּ וְשִׁהוּ – הֲרִי זֶה מִשְׁבָּחֵי ב מִצְוַת הַהוֹדִיעַ לְבָנִים וְאֲפִלּוּ לֹא שָׁאֵלוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: וְהַגְדָּת לְבִנְיָה (ש"ג י"ד). לְפִי דַעְתּוֹ שֶׁל בֵּן, אָבִיו מִלְּמַדּוֹ; פִּיחֵד? אִם הִיָּה קָטָן אוֹ טַפְשׁ – אוֹמֵר לוֹ: בְּנִי, בְּלִנְיָה הֵינִי עֹבְדִים, כְּמוֹ שֶׁפָּתַח זוֹ אוֹ כְּמוֹ עֹבֵד זֶה, בְּמִצְרַיִם, וּבְלֵילָה הַזֶּה פָּדָה אוֹתָנוּ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וַיּוֹצִיאֵנוּ לְחֵירוֹת. וְאִם הִיָּה הַבֵּן גְּדוֹל וְחָכָם – מוֹדִיעוֹ מֵה שְׂאֲרַע לָנוּ בְּמִצְרַיִם וְנִסִּים שֶׁנַּעֲשׂוּ לָנוּ עַל יְדֵי מֹשֶׁה רַבֵּנוּ, הַכֵּל לְפִי דַעְתּוֹ שֶׁל בֵּן.

ג וְצִרְיָךְ לַעֲשׂוֹת שְׁנֵי בְּלִילָה הַזֶּה – כְּדֵי שִׁירְאוּ הַבָּנִים וַיִּשְׂאֲלוּ וַיֹּאמְרוּ: "מָה זִשְׁתַּנָּה הַלְלָה הַזֶּה מִכָּל-הַלֵּילוֹת", עַד שִׁישִׁיב לָהֶם וַיֹּאמֶר לָהֶם: כֶּךָ וְכֶךָ אַרְבַּע, כֶּךָ וְכֶךָ הִיָּה. וְכִיצַד מִשְׁנֵה? מִחֲלָקֵי לָהֶם קְלִיּוֹת" וְאֶגְזוּזִים, וְעוֹקְרִים הַשְּׁלֶחַן מִלְּפָנֶיהֶם; קִדְּם שִׂיאֲכֵלָה, וְחוֹטְפִין מִצֵּה זֶה מִיַּד זֶה י"י, וְכִיצַד בְּדַבְרֵים הָאֵלֶּיךָ: אֵין לוֹ בֵּן י" – אֲשֶׁתּוֹ שׁוֹאֵלָתוֹ. אֵין לוֹ אִשָּׁה – שׁוֹאֵלִין זֶה אֵת זֶה: מָה זִשְׁתַּנָּה הַלְלָה הַזֶּה? – וְאֲפִלּוּ הִיָּה בְּלֵן חֲכָמִים; הִיָּה לְבַדּוֹ – שׁוֹאֵל לַעֲצָמוֹ, "מָה זִשְׁתַּנָּה הַלְלָה הַזֶּה".

ד וְצִרְיָךְ י" הַתְּחִיל בְּגִנוֹת וְלִסִּים בְּשַׁבָּת. כִּיחֵד? מִתְחִיל וּמִסְפֵּר שְׁבַתְחֵלָה י" הִיָּה אֲבוֹתֵינוּ י"י, בְּיַמֵּי תְּרַח וּמִלְּפָנֶיהָ, כּוֹפְרִים וְטוֹעִין אַחֵר הַהֶבֶל וְרוֹדְפִין אַחֵר עֲבוֹדַת אֱלִילִים, וּמִסִּים בְּדַת הָאֱמַת – שֶׁשְׂרָבְנוּ הַמְּקוֹם לוֹ וְהַבְּדִילָנוּ מֵהָאֱמוּנוֹת וְקָרַבְנוּ לַיְחִידוּת. וְכֵן מִתְחִיל י"י וּמוֹדִיעַ שֶׁעֹבְדִים הֵינִי לַפְּרַעַה בְּמִצְרַיִם, וְכָל הַרְפָּעָה שֶׁגָּמְלָנוּ, וּמִסִּים וּבְנִסִּים וּנְפִלְאוֹת שֶׁנַּעֲשׂוּ לָנוּ וּבְחֵירוֹתֵינוּ, וְהוּא – שִׁירְשׁ מִמֶּנִּי אוֹכֵד אֲבִי י" עַד שִׁיגְמַר כָּל הַפְּרָשָׁה י"י, וְכָל הַמוֹסִיף וּפְאֲרִיךְ בְּדַרְשׁ פְּרָשָׁה זוֹ – הֲרִי זֶה מִשְׁבָּח.

ה כָּל-מִי שֶׁלֹּא אָמַר שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים אֵלֶּיךָ בְּלֵיל חֲמִשָּׁה עָשָׂר – לֹא יִצָּא יְדֵי חוֹבְתּוֹ י"י, וְאֵלֶּיךָ הֵן: פְּסַח, מִצֵּה וּמְרוֹר. פְּסַח – עַל שׁוֹם שֶׁפְּסַח הַמְּקוֹם עַל בְּמִי אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: וְאִמְרַתֶּם וְכַח-פְּסַח הוּא לָהּ, וְגו' (ש"ג י"ג). מְרוֹר – עַל שׁוֹם שֶׁמְרוֹר הַמִּצְרַיִים אֵת חַיֵּי אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם. מִצֵּה – עַל שׁוֹם שֶׁנֶּגְאָלוּ; וְדַבְרֵים הָאֵלֶּיךָ בְּלֵן נִקְרָאִין, הַגְּדָה י"י.

ו בְּכָל דּוֹר וְדוֹר י"י חִיב אָדָם לְהַרְאוֹת אֵת עֲצָמוֹ כְּאֵלֶּיךָ הוּא בְּעֲצָמוֹ יִצָּא עִתָּה מִשְׁעֲבוֹד מִצְרַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: וְאוֹתָנוּ הוֹצִיאָה מִשָּׁם וְגו' (ש"ג י"ג). וְעַל דְּבָר זֶה צִוָּה הַקְּדוֹשׁ-בְּרוּךְ-הוּא בַּתּוֹרָה: וְזָכַרְתָּ כִּי-עֹבֵד הָיִיתָ שֵׁם י"י, כְּלוּמַר: כְּאֵלֶּיךָ אֵתָה בְּעֲצָמָה הִיָּיתָ עֹבֵד וַיִּצְאָתָה לְחֵירוֹת וְנִפְדִיתָ.

ז לְפִיכֶךָ י"י, כְּשִׁסּוּעַד י"י אָדָם בְּלֵילָה הַזֶּה – צִרְיָךְ לֵאכֹל וְלִשְׁתּוֹת וְהוּא מִסֵּב דְּרַךְ חֵירוֹת. וְכָל-אֶחָד וְאֶחָד, בֵּין אֲנָשִׁים בֵּין נְשִׁים י"י, חִיב לִשְׁתּוֹת בְּלֵילָה הַזֶּה אֲרַבְּעָה כּוֹסוֹת שֶׁל יַיִן; אֵין פּוֹחֲתִין י"י (לו) י"י מֵהֶם, וְאֲפִלּוּ עֲנִי הַמִּתְפַּרְגֵּס מִן הַצְּדָקָה – לֹא יִפְתָּהּ לוֹ י"י מֵאַרְבָּעָה כּוֹסוֹת; שְׁעוֹר כָּל-כּוֹס מִקֵּן רַבִּיעִית.

ח אֲפִלּוּ עֲנִי שְׁבִי שְׂרָאֵל לֹא יֹאכֵל עַד שִׁיִּסֵּב; אִשָּׁה אֵינָה צִרְיָכָה הַסְּבָה י"י, וְאִם אִשָּׁה חֲשׂוּבָה הִיא – צִרְיָכָה הַסְּבָה; וְכֵן אֲפִלּוּ אָבִיו י"י וְהַשְּׂמֵשׁ בְּפָנֵי רַבּוֹ – צִרְיָכִין הַסְּבָה; אֲכָל תַּלְמִיד בְּפָנֵי רַבּוֹ – אֵינוֹ מִסֵּב י"י אֲלָא אִם כֵּן נִתֵּן לוֹ רַבּוֹ רְשׁוּת. וְהַסְּבָת יְמִין – אֵינָה הַסְּבָה י"י. וְכֵן הַמִּסֵּב י"י עַל עָרְפוֹ, אוֹ עַל פְּנֵיו י"י – אֵין זוֹ הַסְּבָה. וְאִימְתִי צִרְיָכִין הַסְּבָה? בְּשַׁעַר אֲכִילַת כּוֹסֵי מִצֵּה וּבְשַׁתִּית אֲרַבְּעָה כּוֹסוֹת הָאֵלֶּיךָ י"י; וְשְׂאֵר אֲכִילָתוֹ וְשַׁתִּיתוֹ, אִם הַסֵּב – הֲרִי זֶה מִשְׁבָּח, וְאִם לֹא – אֵינוֹ צִרְיָךְ.

ט אֲרַבְּעָה כּוֹסוֹת הָאֵלֶּיךָ, צִרְיָךְ לְמוֹג י"י אוֹתָן – כְּדֵי שֶׁתִּהְיֶה שְׁתֵּיהֶם עֲרֵבָה; הַכֵּל לְפִי הֵינִי וּלְפִי דַעְתּוֹ הַשּׁוֹתָה; וְלֹא יִפְתַּח בְּאַרְבָּעֵתֶן מְרַבִּיעִית יַיִן חֵי י"י. שְׁתֵּה אֲרַבְּעָה כּוֹסוֹת אֵלֶּיךָ מִיַּיִן שְׂאֵינוֹ מוֹזֵג – יִצָּא יְדֵי אֲרַבְּעָה כּוֹסוֹת וְלֹא יִצָּא יְדֵי חֵירוֹת י"י; שְׁתֵּה אֲרַבְּעָה כּוֹסוֹת מוֹזֵגִין בְּכַת אֶתָּה י"י, יְדֵי חֵירוֹת – יִצָּא יְדֵי אֲרַבְּעָה כּוֹסוֹת – לֹא יִצָּא, וְאִם שְׁתֵּה מְכָל כּוֹס מִקֵּן, רַבּוֹ – יִצָּא י"י.

י כָּל-כּוֹס וְכּוֹס מֵאַרְבָּעָה כּוֹסוֹת הֵלְלוּ, מְבָרַךְ עֲלֵיו בְּרַכָּה בְּפָנֵי עֲצָמָה י"י, וְכּוֹס רֵאשׁוֹן – אוֹמֵר עֲלֵיו קְדוֹשׁ הַיּוֹם. כּוֹס שֵׁנִי – קוֹרֵא עֲלֵיו אֵת הַהַגְּדָה י"י. כּוֹס שְׁלִישִׁי – מְבָרַךְ עֲלֵיו בְּרַפְּת הַמְּזוּן. כּוֹס רַבִּיעִי – גּוֹמֵר עֲלֵיו אֵת הַהֵלֵל וּמְבָרַךְ עֲלֵיו בְּרַפְּת הַשִּׁיר י"י, וּבֵין הַכּוֹסוֹת י"י הָאֵלֶּיךָ, אִם רָצָה לִשְׁתּוֹת – שׁוֹתָה; בֵּין שְׁלִישִׁי לְרַבִּיעִי – אֵינוֹ שׁוֹתָה י"י.

יא הַתְּחִלָּה – מִצְוַת מְדַבְּרֵי סוֹפְרִים, וְזָכַר לְשִׁיט שֶׁהִיָּה עוֹבְדִין בּוֹ בְּמִצְרַיִם י"י. וְכִיצַד עוֹשִׂין אוֹתָהּ? לּוֹקְחִין תְּמָרִים אוֹ גְּרוֹגְרוֹת אוֹ צִמּוּקִין וְכִיצַד בְּהֵן, וְדוֹרְסִין אוֹתָן, וְנוֹתְנִין לְתוֹכָן חֲמִץ, וּמִתְבָּלִין אוֹתָן בְּתַבְּלִין כְּמוֹ שִׁיט בְּתַבְּלִין, וּמְבִיאִין אוֹתָהּ עַל הַשְּׁלֶחַן בְּלֵילֵי הַפְּסַח.

יב אֲכִילַת מְרוֹר אֵינָה מִצְוַת מִן הַתּוֹרָה בְּפָנֵי עֲצָמָה, אֲלָא – תְּלוּיָה הִיא בְּאֲכִילַת הַפְּסַח, שֶׁמִּצְוַת עֲשֵׂה אֶתָּה: לֵאכֹל בְּשֵׁר הַפְּסַח עַל מִצֵּה וּמְרוֹרִים י"י, וּמְדַבְּרֵי סוֹפְרִים: לֵאכֹל הַמְּרוֹר לְבַדּוֹ בְּלֵיל זֶה, אֲפִלּוּ אֵין שָׁם קָרֶבֶן פְּסַח.

יג מְרוֹרִים י"י הַמְּאֻרָּם בַּתּוֹרָה הֵן: הַתּוֹרָה י"י וְהַעֲלָשִׁין וְהַתְּמָקָא וְהַתְּחִיבִינָא וְהַמְּרוֹר. כָּל-אֶחָד מִתְּמָשֵׁת מִיַּיִן יִרְק אֵלֶּיךָ נִקְרָא מְרוֹר; וְאִם אֲכָל מֵאֶחָד מֵהֵן אוֹ מִתְּמָשֵׁתֶן כּוֹסֵי יִצָּא י"י, וְהוּא – שִׁהוּ לְחֵין י"י. וַיּוֹצֵאִין בְּקִלְחַ שְׁלֵהֵן, אֲפִלּוּ יְבִשׁ י"י; וְאִם שְׁלָקָן י"י אוֹ כִּבְשׁוֹן י"י, אוֹ בְּשֵׁלֶן – אֵין יוֹצֵאִין בְּהֵן י"י.

פָּרָק שְׁמִינִי

א סֵדֶר עֲשִׂית מִצְוֹת אֵלֶּיךָ בְּלֵיל חֲמִשָּׁה עָשָׂר כֶּךָ הוּא: בְּתַחֲלָה מוֹזֵגִין כּוֹס לְכָל אֶחָד וְאֶחָד וּמְבָרַךְ, בְּוִרָא פְּרִי הַגֶּפֶן" וְאוֹמֵר עֲלֵיו קְדוֹשׁ הַיּוֹם י"י וְזָמַן, וְשׁוֹתָה י"י וְאַחֵר כֶּךָ מְבָרַךְ "עַל גְּטִילַת יְדֵים י"י וְנוֹטֵל יְדָיו, וּמְבִיאִין שְׁלֶחַן עָרוּף וְעָלִיו: מְרוֹר וְיִרְק אַחֵר י"י וּמִצֵּה וְחֵירוֹת וְגוֹפּוֹ שֶׁל כְּבֵשׁ הַפְּסַח וּבְשֵׁר הַגִּיגָה י"י שֶׁל יוֹם אֲרַבְּעָה עָשָׂר; וּבְזֵמַן הַזֶּה מְבִיאִין עַל הַשְּׁלֶחַן שְׁנֵי מִיַּיִן כְּשֵׁר י"י: אֶחָד – זָכַר לַפְּסַח, וְאֶחָד – זָכַר לַחֲגִיגָה.

ב מתחיל ומברך, בורא פרי האדמה ולוקח ירק ומטביל אותו בתרוסת, ואוכל פניתי - הוא וכל המסבין עמו; כל אחד ואחד אין אוכל פחות מפניתי. ואחר כך עוקרין השלחן מלפני קורא ההגדה לברדי, ומזגין הכוס הב, וכאן הבן שואל, ואומר הקורא: מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות, שבכל הלילות אין אנו מטבילין, אפילו פעם אחת, והלילה הזה - שמי פעמים; שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה, והלילה הזה - גלו מצה; שבכל הלילות אנו אוכלין בשר צלי, שלוק ומבשל, והלילה הזה - גלו צלי; שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות, והלילה הזה - מרורים; שבכל הלילות אנו אוכלין בין יושבין בין מסבין, והלילה הזה - כלנו מסבין.

ג בזמן הזה אינו אומר, והלילה הזה גלו צלי, שאין לנו קרבן, ומתחיל בגנותי וקורא עד שגומר דרש פרשת ארמי אבד אביי כלה.

ד ומחזיר השלחן לפניו ואומר: פסח זה ששאנו אוכלין - על שם שפסח המקום על פתי אבותינו במצרים, שנאמר: ואמרתם זבח-פסח לה' (שם י"ב ט). ומגביה המרור בידו ואומר: מרור זה שאנו אוכלין - על שם שמררו המצריים את בני אבותינו במצרים, שנאמר: וימררו את-חיהם (שם י"א י"ג), ומגביה המצה בידו ואומר: מצה זו שאנו אוכלין - על שם שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם הקב"ה וגאלם מיד, שנאמר: ויאפו את-הבצק אשר הוציאו מצרים וכו' (שם י"ב ט"ז). ובזמן הזה אומר: פסח שהיו אבותינו אוכלין בזמן שביית המקדש קים - על שם שפסח הקדוש ברור הוא על פתי אבותינו וכו'.

ה ואומר: לפיכך אנו חובין להודות, להלל, לשבח, לפאר, להדר, לרומם, לגדל ולגאון למי שעשה לאבותינו ולנו את כל-הנסים האלו, והוציאנו מעבדות לחרות, מיגון לשמחה ומאפלה לאור גדול, ונאמר לפניו הללויה, הללויה הללו עבדי ה' וגו' עד חלמיש למענינו מים, וחוסם: בא"ה אלהינו מלך העולם אשר גאלנו ונאל את אבותינו ממצרים, והגיענו ללילה הזה לאכל בו מצה ומרורים. ובזמן הזה מוסיף: כן ה' אנו גאייענו למאצדים ולרגלים אחרים הבאים לקראתנו לשלום, שמחים בבנין עירך, וששים בצבדוקתך, ונאכל שם מן הנבחים ומן הפסחים שיגיע דמם על קיר מזבחה לרצון, ונודה לה שיר תודש על גאלתנו ועל פדות נפשנו, בא"ה גאל ישראל; ומברך ב, בורא פרי הגפן, ושומה הכוס הב.

ו ואחר כך מברך, על גטילת ידים, ונוטל ידיו שנית - שהרי הסיים דעתו בשעת קריאת ההגדה, ולוקח שני ריקיין וחולק אחד מהן, ומניח פרוס לתוך שלם ומברך המוציא לחם מן הארץ; ומפני מה אינו מברך על שמי כפרות, כשאר ימים טובים? משום שנאמר: לחם עני (יברים טו ג), מה ורכו של עני בפרוסה - אף כאן בפרוסה. ואחר כך כורך מצה ומרור כאחת, ומטביל בתרוסת ב, ומברך: ברור אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצננו על אכילת מצות ומרורים, ואוכלן; ואם אכל מצה בפני עצמה ומרור בפני עצמו - מברך על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו.

ז ואחר כך מברך: ברור אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצננו על אכילת הנבחה, ואוכל מבשר חגיגת ארבעה עשר תחלה, ומברך: ברור אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצננו על אכילת הפסח, ואוכל מגופו של פסח; ולא ברבת הפסח פוטרת של ובה, ולא של ובה פוטרת של פסח י.

ח בזמן הזה, שאין שם קרבן, אחר שמברך, המוציא לחם - חוזר ומברך, על אכילת מצה, ומטביל מצה בתרוסת ואוכל; וחוזר ומברך, על אכילת מרור, ומטביל מרור בתרוסת ואוכל. ולא נשקה י אותו בתרוסת - שמא יבטל טעמו, וזו מצוה מדברי סופרים; וחוזר וכורך מצה ומרור, ומטביל בתרוסת ואוכלו בלא ברכה - וזכר למקדש.

ט ואחר כך נמשך בסעודה ואוכל כל-מה-שהוא רוצה לאכל, ושומה כל-מה-שהוא רוצה לשותות; ובאחרונה אוכל מבשר הפסח, אפילו כזית - ואינו טועם אחריו כלל י. ובזמן הזה אוכל כזית מצה ואינו טועם אחריה כלום י, כדי שיהיה הפסח סעדתו וטעם בשר הפסח או המצה בפיו, שאכילתו היא המצוה.

י ואחר כך נוטל ידיו ומברך ברבת המזון, על כוס שלישי ושומהו; ואחר כך מזוג כוס רביעי, וגומר עליו את ההלל י. ואומר עליו ברבת השיר, והיא: והללוה ה' כל מעשיך וכו' י. ומברך, בורא פרי הגפן, ואינו טועם אחר כך כלום כל הלילה, חוץ מן המים. ויש לו למזוג כוס חמישי י, ולומר עליו הלל הגדול, מהודו לה כי טוב י, על נהרות בקלי; וכוס זה אינו חובה כמו ארבעה כוסות. ויש לו לגמר את ההלל בכל מקום שיצוה, אף-על-פי שאינו מקום סעודה.

יא מקום ששנהגו לאכל צלי בלילי פסחים - אוכלים; מקום ששנהגו שלא לאכל - אין אוכלין, גזרה - שמא יאמרו: בשר פסח הוא י. ובכל מקום י - אסור לאכל שה צלוי כלו כאחד י, בליל זה, מפני שגראה כאוכל קדשים בחוץ; ואם י היה מחסה, או שחפר ממנו אבר י, או שלק בו אבר והוא מחבר י - הרי זה מותר במקום שנהגו י.

יב מי י שאין לו יין י בלילי הפסח - מקדש על הפת כדרך שעושה בשבת, ועושה כל הדברים על הסדר הזה. מי שאין לו ירק י, אלא מרור בלבד; בתחלה - מברך על המרור שמי ברכות: בורא פרי האדמה ועל אכילת מרור, ואוכל; וכשיגמר ההגדה - מברך על המצה ואוכל, וחוזר ואוכל מן המרור בלא ברכה.

יג מי י שאין לו מצה משמרת י אלא כזית, כשגומר סעדתו ממצה שאינה משמרת - מברך, על אכילת מצה י, ואוכל אותה כזית ואינו טועם אחריו כלום י.

יד מי שישן בתוך הסעודה והקיץ - אינו חוזר ואוכל י. בני תבורה שישנו מקצתן בתוך הסעודה - חוזרין ואוכלים י; נרדמו כלן ונעורו - לא יאכלו, נתנממו כלן - יאכלו י.